

LÅT BOKCIRKLANDET BÖRJA

1. BERÄTTARPERSPEKTIV

Är det en ...

- Allvetande berättare?
- Jag-roman?
- Han/hon-roman?
(med eller utan kommenterande berättare)
- Monologroman?
(historien berättas för en passiv osynlig lyssnare)
- Dagboksroman?
- Brevroman?

Göran Hägg, författare och litteraturvetare, påpekar i sin bok Författarskolan, att i han/hon-romanen, utan kommenterande berättare, är det svårt att få personen presenterad med namn och utseende. Man löser ofta problemet genom att personen till exempel får ett brev eller träffar en granne i trappan, för att klara namngivningen.

När det gäller utseendet brukar personen ofta få anledning till en stund framför spegeln och kan därvid på ett smidigt sätt kommentera sitt utseende.

Vilket berättarperspektiv används i boken ni läser? Finns det exempel i den på de ”grepp” Hägg tar upp ovan? Har problemet lösts på annat sätt?

2. KARAKTÄRER

Vem/vilka är de viktigaste personerna i boken? Är det huvudpersoner och bipersoner tydligt tecknade, det vill säga, får ni någon kunskap om personerna ”under ytan” – utöver utseende, yrke och dylikt? Är det barn, ungdom, medelålders eller gamla människor som skildras? Är de sympatiska/osympatiska? Fundera över varför ni uppfattar dem på ena eller andra sättet. Sker en utveckling hos personerna under berättelsens gång?

John Gardner säger i sin bok Romanen och författaren: ”Personskildringen är litteraturens själva livsnerv. Miljön finns där för att personen ska ha någonstans att stå, något som kan hjälpa till att definiera honom.”

Håller ni med?

3. MILJÖ

Hur stor betydelse tycker ni att miljön har för handlingen? För att det som sker ska kunna ske just på det sätt som det gör? För att personerna ska reagera och handla som de gör? Fundera över geografisk lokalisering, stad/landsbygd, hemmiljö, arbetsmiljö. Känns personerna och miljökildringen äkta?

Äktheten är svår att diskutera eller precisera, skriver Hägg, det är den som är själva läsoplevelsen vid den riktiga läsningen och det är också den som gör att en bok ”överlever” under årens lopp.

4. HANDLING

Kan man sammanfatta bokens huvudtema i ett enda ord eller mening?

”Temat är som golven och de bärande bjälkarna i ett gammalt hus, oumbärliga men i regel inte det som gör läsaren andlös”, skriver Gardner.

Har läsningen förmedlat nya insikter när det gäller människor, social miljö, kulturmönster osv? Känner ni att författaren behärskar ämnet? Fundera också över vad ni uppfattat som viktigast för författaren – själva handlingen eller ett eventuellt budskap?

5. BÖRJAN

Slutet i en bok kan man inte göra mycket åt – annat än att reta sig på det om det inte är tillfredsställande. Men om berättelsens början inte är intresseväckande, så slutar många läsa vidare.

Gardner säger: ”Den vanlige läsaren kräver ett skäl för att vända boksidorna. Det finns två saker som kan hålla läsaren igång: resonemang och handling. Om ett resonemang står och stampar på samma fläck och aldrig skrider från A till B, eller om handlingen aldrig kommer någonstans, då förlorar läsaren intresset.”

Diskutera Gardners uppfattning, instämmer ni eller har ni exempel på motsatsen?

Exempel på en bra början är Häggs inledning i Gösta Berlings saga av Selma Lagerlöf: ”Äntligen stod prästen i predikstolen!” Redan i första meningen vet vi som läsare var vi är, vem vi har väntat på, att det är något spännande med hela situationen: Varför har vi väntat på prästen? Man är fast och vill läsa vidare.

Hur fungerar inledningen till boken ni läser? Stimulerar den till att läsa vidare – blir ni nyfikna på fortsättningen? Fundera över varför/varför inte.

6. DATERING OCH TIDSFÖRLOPP

När utspelar sig berättelsen? Vad grundar ni er tidsbestämning på? Är personer och miljö tidsmässigt korrekt återgivna? Hur lång tid sträcker sig berättelsen över? Är det sammanhängande tid eller finns det hopp i tiden? Varför tror ni att författaren valt det aktuella tidsperspektivet?

I äldre romaner kunde man klara övergången mellan till exempel barndomen till vuxen ålder genom att exempelvis: ”och ären gingo”, påpekar Hägg. Finns det liknande övergångar i den bok ni läser? Hur har författaren i så fall löst dessa?

7. UPPBYGGNAD

Man brukar tala om en roman som enhetlig eller episodisk. Den episodiska romanen är uppbyggd av flera enskilda berättelser, där berättarperspektivet kan växla. En del kan vara berättad ur Kalles synvinkel, en annan ur Stinas. I ett tredje avsnitt kan den allvetande berättaren komma in och så vidare. Läsaren får byggstenar och det tillkommer läsaren själv att sätta samman dessa till den helhet det ska bli när den sista byggstenen lämnats. Det är ett svårt men effektivt berättargrepp och allmänt kan man säga att den episodiska romanen ställer större krav på läsaren.

Den enhetliga romanen bibehåller samma berättarperspektiv rakt igenom. Den kan vara kronologiskt berättad, men behöver inte vara det. Eftersom det redan slagits fast att en bra början är viktig, kan författaren välja att starta med en konflikt, en besvärlig situation (i deckare är det ofta ett mord) för att väcka läsarens intresse. Bakgrunden fylls sedan i efterhand och berättelsen framskrider till sin upplösning. Hur är boken ni läser uppbyggd? Skapas spänning genom uppläggnen? Skulle berättelsen vinna på att starta annorlunda? I så fall, på vilket sätt?

8. ÖVERRASKNINGSMOMENT

En författare får inte överraska läsaren genom att hålla inne med information, menar Hägg. Läsaren ska kunna känna sig trygg genom att ha all information, helst före det att bokens huvudpersoner anar något. När läsaren blir medveten om att ”här drar det ihop sig” stiger spänningen till dess konflikten är ett faktum eller olyckan sker. I den så kallade triviallitteraturen hårdtrar man verkligen trygghetsaspekten. Kärleksromanerna överraskar ingen och många tycker om den trygghet det innebär att intrigen är likartad: de två kontrahenterna träffas och dras till varandra eller blir blyxtförälskade – en konflikt – ett ödesdigert missförstånd uppstår – allt reder ut sig och slutet blir lyckligt.

Håller ni med Hägg eller vill ni bli överraskade? Kan ni också uppskatta böcker med likartad intrig? Fördelar? Nackdelar? Ge exempel. Tänk er vidare att ni läser en spännande deckare: ett mord har begåtts – vem är den skyldige? Plötsligt sätter författaren in en ny, helt okänd person i slutet av boken och denne visar sig vara mördaren. Hur reagerar ni som läsare? Ställ exemplen ovan i relation till den bok ni nu diskuterar. Har ni blivit överraskade eller lurade?

9. SPRÅKLIG UTFORMNING

Är det en beskrivande text? Är boken skriven i dialogform? Växelvis beskrivande, växelvis dialog? Är det talspråk i dialogen, tidskriftsspråk i de beskrivande avsnitten? Slå upp några dialoger och prova att läsa dem tillsammans. Känns de naturliga i det samtal som pågår?

*Att kunna skriva en bra dialog är ett kännetecken på en bra författare, menar Hägg. På teatern och i verkligheten ser vi ju vem som säger vad, såvida vi inte lyssnar genom en vägg. Som läsare ska man inte behöva sitta och räkna meningarna baklänges för att komma underfund med vem som säger vad. Enklart markeras en dialog med så kallat pratminut: – Ska vi gå?, sa Kalle.
– Ja, vi går, sa Pelle.*

Överensstämmer språket med de människor och den tid som skildras? Förekommer dialekt – i så fall, tillför den något? Tycker ni att de dialektala uttrycken är befogade där de förekommer? Är språket enkelt eller känns det förkonstlat?

Gardner: ”Om en författare är mer intresserad av sitt språk än av andra litterära element och om han ständigt leder bort vår uppmärksamhet från berättelsen till sig själv, då kallar vi honom förkonstlad och till sist tröttnar vi på honom.”

Diskutera Gardners beskrivning ovan. Stämmer den? Har ni exempel i boken ni läser eller ur andra böcker ni läst? Är språket högtidligt eller ålderdomligt för att understryka den tid och den miljö som skildras? Innehåller boken språkliga klichéer eller slitna fraser så som till exempel att beskriva den kvinnliga huvudpersonen med uttryck som ”svallande lockar” eller sätta på henne ett ”skålmskt leende”, liksom att ge honom ”glimten i ögat” och en ”skarpskuren profil”? Eller inleds det självbiografiska verket med ”Mitt liv har inte varit en dans på rosor” ...?

10. VAD VET NI OM FÖRFATTAREN?

Tycker ni att det är viktigt att känna till något om den författare ni läser? Kan ni med ledning av det ni vet om författaren se anledningar till att just den författaren skrivit boken? De personer, den miljö och den tid som skildras?

11. SKÖNLITTERATUR SOM KOMPLEMENT I ANDRA ÄMNER

Är boken rätt vald för att ge ytterligare perspektiv på det ämne ni läser? Har den tillfört något, utöver att ni kunnat föra en diskussion kring det ni läst?

12. SAMMANFATTNING

Hur har boken påverkat dig? Diskutera era läsoplevelser. Skulle du rekommendera andra att läsa boken? Varför/varför inte?